

TALABALARDA INTELLEKTUAL-KREATIV FIKRLASH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA TARBIYA FANINING O'RNI

Muallif: Novshadbekova Dilnura Zafarbek qizi ¹

Affiliyatsiya: Andijon davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti ¹

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15188997>

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada oliy ta'lim talabalarining intellektual va kreativ fikrlash ko'nikmalari, dunyoqarashini rivojlantirish bosqichlari va metodlari haqida fikr yuritilgan. Zamonaviy pedagogikada kreativlik va intellektuallik tushunchasining talqini to'laqonli ochib berilgan.

Kalit so'zlar: intellektual, kreativ, mantiqiy tahlil, tanqidiy fikrlash, infografika, kasbiy rivojlanish, ilmiy salohiyat, startap loyiha, sun'iy intellekt, kritik

KIRISH

Jahon ta'lim muassasalarida talabalarining kreativligini oshirishni pedagogik imkoniyatlarini aniqlash texnologiyalari amaliyotga tadbiq etilgan. Xalqaro tashkilotlar tomonidan yaratilgan 2030-yilgacha rivojlantirish ta'lim kontseptsiyasida "bilimning poydevoriga ega bo'lish, kreativ va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, o'quvchilarda hamkorlik qobiliyatlari va bilishga qiziqishni rivojlantirish" asosida kreativ shaxsni oliy ta'limning interfaol texnologiyalari orqali rivojlantirish, yangicha fikrlash madaniyatini tarkib toptirish, oliy ta'lim tashkilotlari talabalarining kreativligini maqsadga yo'naltirilgan va tizimli rivojlantirishning ta'limiy kompetentsiyalarni tarkib toptirishga qaratilgan yirik loyihalarni tadbiq etish bo'yicha ishlar olib borilmoqda.

Dunyo ta'lim va ilmiy tadqiqot muassasalarida kreativ qobiliyatlarni rivojlantirish, kreativlikning tarkibiy mazmunini aniqlashtirish, motivatsion, ijtimoiy-madaniy yondashuvlarning pedagogik imkoniyatlarini takomillashtirish, oliy ta'lim tashkilotlari talabalarining kreativligini rivojlantirish omillarini aniqlashtirish, kreativlikka asoslangan ta'limiy faoliyatni tashkil etishning metodik tizimini takomillashtirish bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Shu bilan birga kreativlikka asoslangan pedagogik texnologiyalarni takomillashtirish, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim strategiyasi talablariga mos ravishda hayotiy ko'nikmalarni rivojlantirish, ijodiy qobiliyatni rivojlantirishning pedagogik-psixologik va gender va eng ko'p istiqbolli sohalarini, bilimlarni transformasiyalash bo'yicha ilmiy tadqiqotlarga aloxida e'tibor berilmoqda.

Bugungi kunda jamiyatning jadal rivojlanishi, texnologiyalarning tezkor sur'atlar bilan takomillashuvi talabalardan nafaqat bilim olishni, balki intellektual va kreativ fikrlash qobiliyatiga ega bo'lishni ham talab etmoqda. Intellektual fikrlash deganda axborotni tahlil qilish, mantiqiy fikrlash, xulosalar chiqarish va asosli qarorlar qabul qilish qobiliyati tushuniladi. Kreativ fikrlash esa yangi g'oyalar yaratish, muammolarni hal

qilishga nostandart yondashuvlarni topish va an'anaviy fikrlash doirasidan chiqish qobiliyatidir. Intellectual-kreativ fikrlash ushbu ikki jihatni birlashtirib, insonga nafaqat axborotni tahlil qilish, balki yangi bilim yaratish, original echimlarni topish va o'zgaruvchan sharoitlarga moslashish imkonini beradi.

ASOSIY QISM

Talabalarda intellektual-kreativ fikrlashni rivojlantirish ularning o'qish va karyerada muvaffaqiyatli bo'lishlariga yordam beradi. Rivojlangan intellektual-kreativ fikrlashga ega talabalar o'quv materiallarini yaxshiroq o'zlashtiradilar, murakkab vazifalarning yechimini tezroq topadilar va yangi o'qish sharoitlariga moslasha oladilar. Kelajakda bu ularga karyerada muvaffaqiyatli bo'lishga, qiziqarli va yuqori maoshli ishlarni topishga, shuningdek, o'z loyihalari va startaplarini yaratishga yordam beradi. Bundan tashqari, intellektual-kreativ fikrlash shaxsiyatning qiziquvchanlik, tashabbuskorlik, mas'uliyatlilik, o'ziga ishonch va jamoada ishlash qobiliyati kabi fazilatlarining rivojlanishiga yordam beradi. Doimiy ravishda o'zgarishlar yuz berayotgan zamonaviy dunyoda muammolarni kreativ tarzda fikrlash va nostandart tarzda hal qilish qobiliyati ayniqsa muhimdir. Rivojlangan intellektual-kreativ fikrlashga ega odamlar yangi sharoitlarga osonroq moslashadilar, yuzaga keladigan muammolarning echimini tezroq topadilar va tez o'zgaruvchan dunyoda muvaffaqiyatli faoliyat ko'rsata oladilar. Shuningdek, rivojlangan intellektual-kreativ fikrlashga ega odamlar tomonidan yaratilgan kreativ g'oyalar va innovatsion echimlar fan, texnologiya, madaniyat va umuman jamiyat rivojiga yordam beradi.

Tarbiya fani talabalarining intellektual-kreativ fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Tarbiya jarayoni talabalarda nafaqat bilim olishga, balki ularning dunyoqarashini kengaytirishga, axloqiy va estetik tarbiyasini shakllantirishga ham qaratilgan. Tarbiya fanining quyidagi yo'nalishlari talabalarining intellektual-kreativ fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga bevosita ta'sir ko'rsatadi:

1. **Axloqiy tarbiya:** Axloqiy tarbiya talabalarda insoniylik fazilatlarini rivojlantirishga, ularning jamiyatda o'z o'rnini topishiga yordam beradi. Axloqiy tarbiya olgan talabalar boshqa odamlarning fikrlarini hurmat qilishga, adolatli bo'lishga va mas'uliyatni his qilishga o'rganadilar. Bu esa ularning tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi.

2. **Estetik tarbiya:** Estetik tarbiya talabalarda go'zallikni ko'rish va his qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Estetik tarbiya olgan talabalar san'at, adabiyot va madaniyatga qiziqishadi. Bu esa ularning kreativ fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi.

3. **Mehnat tarbiyasi:** Mehnat tarbiyasi talabalarda mehnatga hurmat bilan qarash, ishchanlik va mas'uliyatlilik fazilatlarini rivojlantiradi. Mehnat tarbiyasi olgan talabalar o'z ishlarini rejalashtirishga, bajarishga va natijasini baholashga o'rganadilar. Bu esa ularning intellektual fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi.

4. **Jismoniy tarbiya:** Jismoniy tarbiya talabalarining sog'lig'ini mustahkamlashga, ularning jismoniy va ruhiy holatini yaxshilashga yordam beradi. Sog'lom va tetik talabalar o'quv materiallarini yaxshiroq o'zlashtiradilar, ularning diqqati va xotirasi yaxshilanadi. Bu esa ularning intellektual fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi.

Tarbiya fanining yuqoridagi yo'nalishlari talabalarda intellektual-kreativ fikrlash ko'nikmalarini kompleks ravishda rivojlantirishga yordam beradi. Tarbiya jarayonida talabalarga nafaqat bilim berish, balki ularning shaxsiy rivojlanishiga ham e'tibor berish lozim. Buning uchun tarbiya jarayonida turli xil interaktiv metodlar, o'yinlar, munozaralar va loyihalar

Talabalarda intellektual-kreativ fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishda tarbiya fanining o'rni beqiyosdir. Zamonaviy jamiyatda muvaffaqiyatga erishish uchun talabalar nafaqat bilimga ega bo'lishlari, balki uni amaliyotda qo'llay olishlari, yangi g'oyalar yarata olishlari va nostandart yechimlar topa olishlari kerak. Tarbiya fani aynan shu ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan.

Tarbiya fani talabalarda intellektual salohiyatni rivojlantiradi, ularga o'z fikrlarini aniq va ravshan ifoda etish, mantiqiy fikrlash, axborotni tahlil qilish va baholash ko'nikmalarini beradi. Shuningdek, u talabalarda kreativlikni rag'batlantiradi, ularni yangi g'oyalar yaratishga, ijodiy fikrlashga va nostandart yechimlar topishga undaydi. Tarbiya fani talabalarga turli auditoriyalar bilan samarali muloqot qilish, o'z fikrlarini ishonchli tarzda yetkazish ko'nikmalarini beradi va ularga jamiyatda o'z o'rnini topishga yordam beradi.

Tarbiya fani bu ko'nikmalarni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, samarali tarbiyaviy strategiyalar, jumladan, rag'batlantiruvchi muhit yaratish, tashabbuskorlikni qo'llab-quvvatlash va ijodiy yondashuvni rag'batlantirish talabalarning intellektual-kreativ salohiyatini rivojlantirishga yordam beradi.

Shuni ta'kidlash kerakki, intellektual-kreativ fikrlashning rivojlanishi qadriyatlar, emotsional intellekt va ijtimoiy mas'uliyatning shakllanishi bilan chambarchas bog'liqdir. Shaxsning uyg'un rivojlanishiga yo'naltirilgan tarbiya ijodiy qobiliyatlarining ochilishi va bilish va innovatsiyalarga nisbatan barqaror motivatsiyaning shakllanishi uchun qulay sharoit yaratadi.

Intellektual-ijodiy qobiliyatlar bu shaxsning ta'sirchanligi, predmetni idrok qilishining kuchliligi va yaxlitligi, u to'g'risida keng ma'lumotlarga ega bo'lish, tafakkur o'zgaruvchanligi va tezkorligi (tez, xilma-xil, o'ziga xos), mantiqiy va savodli mulohaza yuritish, tizimli harakatlar, sintez-tahlil-sintez, ijodiy ifodalay bilish, umumlashtirish va xulosalash, o'z fikriga ega bo'lish, ishni oxirigacha yetkazish, ishchanlik, o'z bilimlarini boshqalarga yetkaza olish kabi asosiy kreativ fazilatlar majmui bo'lib, nafaqat yuksak ijodiy rivojlanishni, balki umuman shaxs rivojlanishining muhim omili, har qanday faoliyatdagi muvaffaqiyatning garovi, kishilar bilan muloqot, kundalik faoliyatdagi yutuqlar omilidir. Kreativlik qobiliyatining asosiy mezonlarini egiluvchanlik (aqliy tafakkur), tezkorlik (vaqt birligidagi g'oyalar soni), o'ziga xoslik (tafakkur, yangi goyalar), metafora (g'ayrioddiylik, g'aroyiblik), g'oya va tafsilotlarni idrok qilish, sezuvchanlik, qiziquvchanlik (hayratlanish qobiliyati, sinchkovlik, ochiqlik), aniqlik (aniq fikrlash qobiliyati), takomillashtirish, ijod mahsuliga tugalganlikni baxsh etish, dadillik kabilar tashkil qilib, ular zarur motivatsiya asosidagina rivojlanadi.

Tafakkurning mustaqilligi aqlning sertashabbusligi, pishiqligi va tanqidiyligida namoyon bo'ladi. Aqlning sertashabbusligi deganda insonning o'z oldiga yangi muammo, aniq maqsad va konkret vazifalar qo'yishini, ana shularning barchasini amalga oshirish, nihoyasiga yetkazishda, yechimini qidirishda usul va vositalarning

shaxsan o'zi izlashi, aqliy zo'r berib intilishi, ularga taalluqli qo'shimcha belgi va alomatlarining keltirilishidan iborat bosqichlarning bo'lishini nazarda tutamiz. Aqlning pishiqligi vazifalarni tez echishda, echish paytida yangi usul va vositalarni tez izlab topishda, ularni saralashda, ana shu usullar va vositalarni o'z o'rnida aniq qo'llashda trafaretga aylangan usul, eski yo'l va usullardan forig' bo'lishda va boshqa jarayonlarda ifodalanadi

Tarbiya fanining talabalarda intellektual-kreativ fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga qo'shgan hissasi juda katta. U talabalarda tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi, ularga har qanday axborotni tanqidiy ko'z bilan baholashga, faktlarni fikrlardan ajratishga va mustaqil xulosalar chiqarishga o'rgatadi. Bundan tashqari, tarbiya fani talabalarda muammolarni yechish ko'nikmalarini rivojlantiradi, ularga murakkab muammolarni aniqlash, ularni tahlil qilish va samarali yechimlar topish ko'nikmalarini beradi. Tarbiya fani talabalarda ijodiy fikrlashni rivojlantiradi, ularni yangi g'oyalar yaratishga, ijodiy fikrlashga va o'ziga xos yechimlar topishga undaydi. Va nihoyat, tarbiya fani talabalarda komanda bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi, ularga bir jamoada ishlash, o'zaro hurmat va hamkorlik qilish ko'nikmalarini beradi.

Tarbiya fanini o'qitishda turli metodlardan foydalaniladi. Ma'ruzalar talabalarga nazariy bilimlarni yetkazish uchun ishlatiladi. Seminar va amaliy mashg'ulotlar talabalarga nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llash ko'nikmalarini beradi. Guruhli ish talabalarga bir jamoada ishlash, o'zaro hurmat va hamkorlik qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Loyihalar talabalarga mustaqil ishlash, ijodiy fikrlash va muammolarni yechish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, tarbiya fani talabalarning intellektual-kreativ fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Tarbiya jarayoni talabalarda nafaqat bilim olishga, balki ularning shaxsiy rivojlanishiga ham qaratilgan. Axloqiy, estetik, mehnat va jismoniy tarbiya yo'nalishlari talabalarning intellektual-kreativ fikrlash ko'nikmalarini kompleks ravishda rivojlantirishga yordam beradi.

Intellektual-kreativ fikrlash ko'nikmalari zamonaviy jamiyatda har bir inson uchun zarur bo'lgan muhim kompetensiyalardir. Ushbu ko'nikmalarga ega bo'lgan talabalar o'zlarining o'qishlarida, karyeralarida va shaxsiy hayotlarida muvaffaqiyatga erishadilar. Shuning uchun ham tarbiya fanining talabalarning intellektual-kreativ fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan metod va texnologiyalari doimiy ravishda takomillashtirilib borilishi lozim. Tarbiya jarayonida talabalarning yoshlik xususiyatlarini, ularning qiziqishlarini va ehtiyojlarini hisobga olish muhimdir. Har bir talabaga individual yondashuv, ularning ijodiy salohiyatini ochib berish va rivojlantirishga qaratilgan ta'limiy muhit yaratish lozim. Buning uchun tarbiya jarayonida turli xil interaktiv metodlar, o'yinlar, munozaralar va loyihalar keng qo'llanilishi kerak. Shuningdek, tarbiya jarayonida talabalarning o'z-o'zini anglash, tanqidiy fikrlash va muammolarni mustaqil hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga ham e'tibor berish lozim. Talabalar o'zlarining fikrlarini erkin ifoda etishlari, boshqa odamlarning fikrlarini hurmat qilishlari va jamoada ishlashga o'rganishlari kerak. Tarbiya fani talabalarning

intellektual-kreativ fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan holda, ularning jamiyatga foydali, bilimli va kreativ shaxslar bo'lib yetishishlariga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Incheon declaration/Education 2030: Towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all (Word Education Forum, 19-22 may 2015, Incheon, Republic of Korea). – P.6.
2. Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar, 49-bet.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi "O'zbekistonning yangi rivojlanish davrida ta'lim va fanni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6108-son qarori
4. Novshadbekova, D. (2022). Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tarbiya fanini o'qitishga metodik tayyorlashni takomillashtirish. Science and innovation, 1(B6), 202-205

